

המאמר שלפניכם פורסם "בקובץ אור ישראל" שע"י מוסדות ווילעדניק נ.י. (גליון י').

הרב מרדכי אברהם כ"ץ

אב"ד קהל אברכי "תורה ודעת", ב.פ.

קיום מצות תכלת בציצית בימינו

כתיב¹ דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם, ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, והיה לכם לציצית וגו'.

מצות ציצית היא להשים שמונה חוטים בארבעת כנפי הבגד, ומתוכם יהיו חוט אחד או שנים של תכלת².

א. חשיבות התכלת לקיום מצות ציצית.

בשנים האחרונות התעוררו אנשים מישראל לקיום מצוה זו, לחפש את התכלת ולמצאה, ולקבעה בתוך חוטי הציצית כפי עיקר המצוה מן התורה.

אמנם שנינו במשנה³ שאין התכלת מעכבת את הלבן, וכן נפסקה ההלכה⁴ בזמנינו שאין לנו תכלת ויוצאים יד"ח בשל לבן לבד. אבל יש לנו להשים אל לבנו דברי הרמב"ן בפרשת שלח⁵: "ואחר כן צוה במצות ציצית שיזכרו בו כל המצות כולן, ולא ישכחו את השבת או זולתה מן המצות, וטעם הזכרון הזה שיהיה בציצית לכל המצות, כתב רש"י מפני המנין של ציצית בגימטריא שש מאות, ושמונה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי"ג. ולא הבינותי זה, שהציצית בתורה חסר יו"ד ואין מנינם אלא חמש מאות ותשעים, ועוד שהחוטין לדעת בית הלל אינם אלא שלשה, והקשרים מן התורה אינם אלא שנים וכו', אבל הזכרון הוא בחוט התכלת, שרומז למדה הכוללת הכל שהיא בכל והיא תכלית הכל, ולכן אמר וזכרתם את כל, שהיא מצות השם, וזהו שאמרו מפני שהתכלת ודמה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד וכו', והדמיון בשם גם הגוון תכלית המראות, כי ברחוקם יראו כולם כגוון ההוא, ולפיכך נקרא תכלת". ואם כן, אם נמצא התכלת ונקבע חוט תכלת בציצית, נזכה גם להבטחה של וזכרתם את כל מצות ה' כראוי.

¹ במדבר טו, לח-לט.

² מחלוקת ראשונים היא כמה מחוטי הציצית הם של תכלת, ראה מאמר פתיל תכלת, פרט ששי.

³ מנחות לח.

⁴ רמב"ם הלי ציצית פ"א ה"ד.

⁵ שם בפסוק לח.

ועוד, הרמב"ם בספר המצוות⁶ כתב, שאע"ג שהתכלת והלבן אינן מעכבין זה את זה, מ"מ מצוה אחת היא ואינה שתי מצוות, וביאר דבריו בשורש י"א וז"ל: "והנה היה אפשר לנו שנאמר שלבן ותכלת יימנו בשתי מצוות, לולי מה שמצאנו להם לשון מבואר במכילתא דרבי ישמעאל, והוא אמרם שם יכול שהן שתי מצוות מצות תכלת ומצות לבן, תלמוד לומר והיה לכם לציצית, מצוה אחת היא ואינה שתי מצוות, הנה כבר התבאר לך שאפילו החלקים שאינם מעכבין זה את זה פעמים יהיו מצוה אחת כשיהיה הענין אחד, כי הכוונה בציצית למען תזכרו, אם כן כלל הדבר המחייב לזכרון מצוה אחת יימנה". וכבר דנו בזה בספר מועדים וזמנים⁷ ובספר דברי אפרים⁸, להסביר למה באמת שתי מצוות הן, עיין בדבריהם; על כל פנים הדין מבואר, שתכלת היא חלק ממצות ציצית, ואין מקיימין מצות ציצית בשלימותה בלבן לבד, כ"א ביחד עם התכלת.

ועוד, שישנה דעה בראשונים שאכן התכלת מעכבת את הלבן. כן היא דעת בעל המאור בפ"ב דשבת⁹, שכתב וז"ל: "והוי יודע שדעתנו נוטה שהתכלת מעכבת את הלבן והלבן את התכלת וכו' וכן נראה מדברי ר"ש קיראה בעל הלכות ראשונות שלא כתב משנה זו והתכלת אינה מעכבת את הלבן בהלכות ציצית שלו, ומנהג קדמונינו הבאים אחרי הרי"ף לסמוך עליו כאשר ישאל איש בדבר האלהים, וממנו פשט המנהג בינינו כמו שהוא נהוג היום, ונחנו מה לחלוק ולשנות, ועל כן אנחנו יוצאים בעקבי הראשונים". ועיי"ש במלחמות שדחה ראיותיו, וסיים דבריו: "והנה הוא פוטר כל העולם כולו מן הדין, שאם כדבריו אנו שאין לנו תכלת אין אנו צריכים להטיל לבן, ואם יאמר שהוא חייב מדברי סופרים יראנו היכן תקנו חכמים זו התקנה וכו' והנה לבעל המאור עכשיו במקומות הללו אין אדם צריך להטיל לבן לבדו, וכ"ש שאסור בשבת, ולא עוד אלא שחייב חטאת וכו', וכבר קבלנו עדותו שכל ימיו פטר עצמו מן הציצית כדבריו הללו¹⁰, והרי אבות הקדמונים מימות הגאונים נהגו לצאת בטלית שיש בה לבן בלא תכלת וכו'" עכ"ד.

דעת בעל המאור אינה דעת יחידאה. בתמים דעים¹¹ ובספר העיטור¹² מובא בשם הנשיא הר"ר יצחק ב"ר ברוך שמצות ציצית היום היא רק מדרבנן, משום שמה"ת התכלת מעכבת את הלבן. עוד הביא הטור¹³ שהמהר"ם מרוטנבורג לא היה יוצא בטלית מצוייצת בשבת ברה"ר, ועיין

⁶ מצוה י"ד.

⁷ חלק א סימן כו בהערה.

⁸ סי' ז.

⁹ דף י"ב ע"א מדפי הרי"ף.

¹⁰ צ"ע היכן מצא עדות זו בדברי בעל המאור, ושמא היה לו גירסא אחרת בדבריו.

¹¹ סי' רכ"ד.

¹² הלכות ציצית.

¹³ או"ח סי' שא.

בבית יוסף ובב"ח שם¹⁴ שהטעם משום שחשב שהתכלת מעכבת את הלבן, והיוצא בטלית שאינה מצוייצת כהלכתה ברה"ר חייב חטאת¹⁵.

עוד יש להביא כאן גירסת רב שמואל בר חפני גאון, ראש ישיבת סורא, חותנו של רב האי גאון ראש ישיבת פומבדיתא, בספרו על הלכות ציצית שנדפס לאחרונה¹⁶ שגרס במשנה במנחות התכלת מעכבת את הלבן וכו'. אבל מ"מ להלכה גם הוא סובר שהתכלת אינה מעכבת את הלבן, כדעת חכמים בגמרא שם¹⁷, נגד דעת רבי שהוא דעת יחיד, והלכה כרבי מחבריו¹⁸.

על כל פנים היוצא מכל הנ"ל, שמחמת כמה סיבות יש להעדיף ציצית עם חוטי תכלת. ובפרט בזמננו שאכשור דרא, ונוטים לצאת ידי כל הדעות וכל החומרות, והרי לפנינו מ"ע דאורייתא שמקיימים אותה בכל יום, ודאי יש לנסות ולקיימה מצוה מן המובחר.

ב. תכלת בבגדי כהונה

לפני כמאה וחמשים שנה בערך קמה תנועת "חובבי ציון". בתוך ראשיה ומנהיגיה היו כמה גדולי ישראל, ביניהם הגאון רבי צבי הירש קאלישער ז"ל, שהדפיס ספר "דרישת ציון", הדין בכל ההלכות הנוגעות לישוב ובנין הארץ. מדי עיסוקו בחידוש ישוב ארץ ישראל, עסק גם בענין הקרבת קרבנות בזמן הזה. הוא נכנס לחליפת מכתבים עם גאוני דורו, רבי עקיבא איגר ז"ל והחתם סופר ז"ל, ושניהם הסכימו - עקרונית - להחזיר הקרבת הקרבנות¹⁹, אבל הם הסתבכו בבעיות מסוימות בנוגע לעבודת המקדש. אחת מן השאלות היתה לגבי בגדי כהונה, שלדעת הרמב"ם²⁰ ועוד ראשונים היה האבנט - אף של כהן הדיוט - עשוי מצמר תכלת, והרי עשיית התכלת נשכחה בזמננו. הדרישת ציון נכנס לדיון ארוך ולא ידע להשית עצה לפתור בעיה זו, והוצרך להסתמך על דברי התפארת ישראל²¹, שדייק מדברי הגמרא במנחות²² חידוש גדול, שאין צריך לתכלת חלזון דווקא, רק שצריכים להתקיים שני תנאים: א) שיהא צבע כחול כזהר הרקיע, ב) שצבעו מתקיים ואין יופיו משתנה. והבדיקות שהובאו

¹⁴ או"ח סי' יג.

¹⁵ ובעצם אפילו אם יש רק מצוה מדרבנן בלבן לבד תו בטילה הציצית להבגד ולא הויה משוי אפי' מה"ת, ורק אם הציצית פסולה ורוצה להסירה אז קיי"ל דאינה בטילה להבגד והויה משוי, וא"כ צ"ל דחשש לדעת הרמב"ן שאפי' תקנה דרבנן ליכא בלבן לחוד, עיין בזה בפרי מגדים בריש הפתיחה שלו להלכות ציצית. וידוע שעד היום נוהגים אנשי בית בריסק שלא לצאת בציצית בשבת לרה"ר.

¹⁶ ספר זה מוזכר בתשובות הרמב"ם (מהדורת בלאו סי' רפ"ו) ובספר העיטור (הלכות ציצית עמוד 146), אבל לא נודע ממנו דבר, הוא נתגלה בגניזה הקאהירית לפני כשמונים שנה, והוא נמצא בסט. פטרסבורג. בשנים האחרונות שוב אבדו עקבותיו, אבל לאחרונה נתגלה שוב, ונדפס ע"י הר"ר אליהו טבגר בשנת תשנ"ג.

¹⁷ לט:

¹⁸ ראה שם בעמ' רסו-רסז.

¹⁹ עכ"פ לגבי קרבן פסח, ע"ש בדבריהם.

²⁰ ה"ל כהמ"ק פ"ח ה"א, וע"ש במשנה למלך.

²¹ בהקדמתו לפירושו ריש סדר מועד.

²² מב:

בגמרא הן להבחין בין תכלת לקלא אילן, שהוא ג"כ צבע כחול אבל אין הצבע עומד בטהרתו, ואם כן, אם נמצא צבע שמראהו מראה תכלת ואין צבעו משתנה, יהא כשר בין לציצית ובין לבגדי כהונה. ועפ"ז כתב בדרישת ציון, שנוכל גם בזמננו להמציא צבע זה מחומרים מלאכותיים, ונוכל להשתמש בו לאבנט, ושוב אין צורך לחפש החלזון.

אמנם דברי התפא"י נפלאים מאד, וכנראה אישתמיטתיה תוספתא מפורשת במסכת מנחות²³ דאיתא שם להדיא: תכלת אין כשרה אלא מן החלזון, שלא מן החלזון פסולה²⁴. ואף שהרמב"ם לא הביא תוספתא זו בספרו, מ"מ תמוה לפסוק הלכה להדיא דלא כתוספתא, כשלא מצינו שום חולק בדבר.

ג. שכחת התכלת

בזמן האמוראים עדיין היה התכלת בנמצא, כמו שמצינו במנחות²⁵ אמר ליה אביי לרב שמואל בר רב יהודה הא תכילתא היכי צבעיתו לה, אמר ליה מייתנין דם חלזון ורמינן להו ביורה וכו'. ועוד שם²⁶ מר ממשיכי אייתי תכלתא בשני רב אחאי, בדקוה בדרב יצחק וכו'. אבל בשאלתות דרב אחאי, בהלכות ציצית, אינו מביא ההלכות הנוגעות לתכלת, ומשמע שבימיו כבר לא היה מצוי, ואם כן, נראה שנתבטל התכלת בין שנת ד' אלפים ש"ל²⁷ לשנת ד' אלפים תק"כ²⁸.

והטעם שנתבטל, הוא לפי מה שידוע מכותבי דברי הימים של חכמי האומות של הימים ההם²⁹, שבאותם הזמנים יצאה חוק מאת מלכות רומי שכל בתי הצביעה של תכלת שייכים למלכות, וגם העלו את מחירה³⁰. כתוצאה מגזירה זו הוגבלה מאוד עשיית התכלת, ולאחר משך כמה שנים כבר נשכחה עשיית התכלת אצל היהודים. בנוסף לזה, הרי צביעת התכלת צריכה להיעשות לשמה לשם מצות ציצית³¹, ואם צריכים לקנות התכלת מן הגויים דווקא, יקשה מאוד להבטיח צביעה לשמה³².

ועוד, הרי ידוע שמלכי רומי הנוצריים גזרו גזירות רבות על ישראל, ומצינו במסכת סנהדרין³³ בימי רבא ששלחו לו מארץ ישראל זוג הבא

²³ פ"ט ה"ו.

²⁴ שפוני טמוני חול דף ו' ע"ב.

²⁵ מב:

²⁶ מג.

²⁷ זמן חתימת הגמרא בערך.

²⁸ זמן חבור השאלתות בערך.

²⁹ ואין אנו סומכים על עדותם של גויים להלכה, שהרי אין בזה כי אם גלוי מילתא בעלמא ומשיחים לפי תומם בדברים הידועים לכל, וכמו שמצינו שסומכים עליהם בכה"ג לגבי עדות אשה, וסומכים על קפילא ארמאה לגבי ביטול בששים, ועל ערכאות של עכו"ם לגבי שטרות (גיטין יא:), ועוד הרבה דכוותיהו. וראה עוד בענין זה בהקדמה לספר מדות ושיעורי תורה, לר' חיים בייניש.

³⁰ מחיר של פונט אחד היה - לפי שער הכסף בזמנינו - בערך מאה אלף דולר.

³¹ כמבואר במנחות שם.

³² ספר התכלת, לר' מנחם בורשטיין, עמ' 370-368.

³³ יב.

מרקת ותפסו נשר ובידם דברים הנעשים בלזז ומאי ניהו תכלת וכו', ושמא י"ל שכמו שגזרו על שבת וקידוש החודש ותפילין וכדומה כך היתה גזרה גם על התכלת, אף שלא מצאנו בפירוש כן, לפי שגזרו על הרבה מצוות וגם זה בכלל. וראה עוד בדברי פירקוי בן באבוי, תלמיד תלמידו של רב יהודאי גאון, שכתב תשובה לאנשי אפריקא בשנת ד' אלפים תק"מ בדבר מה שהם נהגו בכמה מנהגי ארץ ישראל, וגאוני בבל התנגדו למנהגי א"י וכתבו שהם מנהגי טעות, וז"ל³⁴: "ובכל ספרים הישינים שמימות משה ועד עכשיו לא נהגו לכתוב בריק זה אלא משנים מועטים, מפני שמנהג שמד הוא שגזר אדום הרשעה שמד על ארץ ישראל שלא יקראו בתורה וגנזו כל ספרי תורה מפני שהיו שורפין אותן, וכשבאו ישמעלים לא היו להם ספרי תורה ולא להם סופרים שיש בידם הלכה למעשה כיצד מעבדין את העורות ובאיזה צד כותבין ספרי תורה והיו לוקחין ריק מן הגוים שעשו לכתוב ספרי עבודה זרה והיו כותבין בהם ספרי תורה וכו'". הרי מפורש להדיא שבאותה תקופה היו הרבה גזירות ושמדות בא"י, וידיעת התורה והמצוות ירדה פלאים, ואם כן אין חידוש שגם מצות התכלת וצביעתה נשתכחו מישראל. אמנם בשנת ד' אלפים תמ"ג כבשו הערבים את ארץ ישראל, ויכלו ישראל לקיים מצוות התורה כראוי, אבל אלו הערבים עצמם החריבו את שארית בתי הצביעה שהיו אז בחופי ארץ ישראל. והיות שאז כבר נפסקה ההלכה שהתכלת אינה מעכבת את הלבן, שוב לא היה להם צורך מיוחד להתגבר על כל אלו הקשיים ולחזור ולהקים צביעה זו כמובן, ומשום כך נאבדה התכלת כליל, ושקעה לתהום הנשייה.

ד. האדמו"ר מראדזין

בשנת ה' אלפים תרמ"ז, הוציא הרהגה"צ רבי גרשון העניך ליינער ז"ל, האדמו"ר מראדזין, בעל ספר "סדרי טהרות", ספר בשם "שפוני טמוני חול", ובו הודיע לכל העולם שמצא דג התכלת³⁵. הוא קרא באחד מן הספרים על דג הדיו הנקרא טינטפיש, שכשרוצים לתפסו הוא זורק מתוכו מין צבע שמחשיך כל סביביו ועי"ז קשה מאוד לתפסו. וחשב האדמו"ר מראדזין שאולי זהו החלזון המפורסם. הוא נסע אח"כ לאיטליה ולעוד מקומות וחקר הרבה בענין עד שהחליט שאכן זהו חלזון התכלת. הוא כתב שלשה ספרים בנושא התכלת, ונסע לכל הרבנים לקבל הסכמות על זה, ולבסוף כתב³⁶: וכהיום יותר משנים עשר אלף מישראל כבר לבשו תכלת ובעזה"ש"י בכל יום מוסיפים והולכים וכו'.

כמובן, גם מתנגדים רבים היו לו, ויצאו נגדו עם הרבה טענות מסוגים שונים. בספרו הנ"ל ובהקדמת ספרו "עין התכלת" הוא מתייחס לכל אלו

³⁴ גנאי שכטר ח"ב עמ' 561.

³⁵ האדמו"ר מראדזין היה לא רק רבי לאלפי חסידים, כ"א גם רופא מומחה. הוא היה קורא כל ספרי הרפואה בלשון לאטיין, וכשנכנס אליו חולה היה נותן לו מירשם רפואי מה שיש לו לקנות בבית מרקחת כדי להתרפא.

³⁶ בהקדמה לספרו עין התכלת, דף ט"ו ע"ב.

הטענות ומיישבן. יש שמצאו בפרי עץ חיים³⁷ בשם האריז"ל שתלה טעם ביטול מצות תכלת בחורבן ביהמ"ק, וא"כ אין שום צורך למצוה זו בזה"ז. על זה ענה שח"ו לבטל שום מצוה מחמת איזה ענין ע"פ קבלה, והביא עוד בשם המגיד מקאזניץ זי"ע שאמר שלפני ביאת המשיח שוב תתגלה התכלת לישראל. וביאר שם דברי האריז"ל ע"פ קבלה, שמצות תכלת וציצית מביאה לידי הכנעה, ואחר החורבן לבבות בני ישראל נכנעים בלאו הכי, והאריך שם הרבה לבאר דבריו.

יש שטענו הטענה הידועה, אימרת החתם סופר "חדש אסור מן התורה", אבל על זה ענה וז"ל: "שלא כתב צחות לשונו אלא על הבא לחדש ולבטל שום מנהג מקדמונינו... או הבא לחדש איזה מנהג חדש שלא נזכר בשום מקום ואין לו מקום ע"פ יסודי חז"ל, אבל לחדש חידושין לדינא מתוך פלפולא דאורייתא... זה הדרתנו ותפארתנו... וכ"ש נידונו מצות התכלת הרי ישן נושן הוא מקרא מלא בתורה ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת וכו".

אבל היו גם טענות שנאמרו לגופו של ענין. יש שהקשו ממה ששנינו במנחות³⁸ שהחלזון עולה אחת לשבעים שנה ולפיכך דמיו יקרים, וא"כ איך אפשר למצוא אותו. על זה ענה, שהרמב"ם לא הביא סימן זה להלכה בין סימני החלזון, ומשמע שאינו מעכב. ועוד, שאין הכוונה שבזמנים אחרים אינו מצוי כלל, שהרי במסכת שבת³⁹ איתא על הפסוק ומדלת הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לכורמים וליוגבים, ואמר רב יוסף יוגבים אלו צידי חלזון מסולמות של צור ועד חיפה. ובודאי לא היה נבוזראדן משאיר אנשים מיוחדים כדי לצוד דבר אחת לשבעים שנה, והוסיף שאכן המציאות של דג זה הוא שיש זמנים שונים ומקומות שונים מתי הוא מצוי ומתי אין הוא מצוי, וא"כ עכ"ח אחת לשבעים שנה ר"ל שהוא נדיר מאוד. והביא ג"כ מ"ש בשו"ת רדב"ז⁴⁰ שהחלזון היה עולה מאליו בחלקו של זבולון ואחר שגלו ישראל לא היה עולה, והרדב"ז מוסיף שאפשר שעד היום הוא מצוי אלא שאין מכירים אותו או שאין יודעים לצודו. ועוד, שהרמ"ע מפאנו⁴¹ פירש דברי הגמרא, שהחלזון נעוץ ותקוע במקום גידולו בקרקע הים, ואחת לשבעים שנה הוא נעקר משם ועולה, וא"כ מצוי הוא במקומו לעולם, אלא שאחת לשבעים שנה הוא עולה מאליו ונקל לצודו⁴². יש להוסיף לזה הגירסא שנמצא במסכת ציצית⁴³ שעולה אחת "לשבע" שנה⁴⁴.

³⁷ שער הציצית.

³⁸ מד.

³⁹ כו.

⁴⁰ ח"ב סי' תרפ"ה.

⁴¹ צבאות ה' ח"ב אות יד-טו.

⁴² והרי ידוע אצל כמה בעלי חיים שונים שיש להם מחזור של מספר שנים, שאחרי מספר שנים מסויימים פתאום הם מתרבים מאוד ונמצא מהם למאות ולאלפים.

⁴³ הלכה כ"א.

⁴⁴ וראה במסכת סוטה (לד): וחברון שבע שנים נבנתה וכו' שהיתה מבונה על אחד משבעה בצוען.

עוד נראה לבאר לפי טבע הדברים, שידוע שכל בעל חי שצדים הרבה ממנו לא יישאר ממנו כ"א מעט מזער, ואז אין הוא מצוי כלל וכלל, ולוקח זמן רב עד שאותם המעטים פרים ורבים והם מתרבים יותר ויותר, עד ששוב אפשר לצוד מהם הרבה ושוב הם נכחדים, וחוזר חלילה⁴⁵. וא"כ אפשר שבזמן שהשתמשו עם תכלת, וגם האומות השתמשו בה למלבושיהם⁴⁶, צדו מחלזון זה הרבה מאוד עד שלא נשאר ממנו כ"א מעט מאוד, ולא יכלו למצאם כ"א אחת לשבעים שנה; אבל בזמנו, שכבר מאות שנים שאין צדים אותו, שוב הוא פרה ורבה והוא מצוי מאד.

יש שהקשו מהא דאיתא במדרש רבה⁴⁷, שהחלזון הזה כשגדל - מלבושו גדל עמו, ועל זה כתב וז"ל⁴⁸: "קודם שראיתיו הייתי סבור שהוא מין ממיני הצב למינהו שהם גדלים בלבוש וכיסוי עצם קרני, וכן הבין הגאון בעל תפארת ישראל וכו', אבל אחר שזכיתי לראותו ראיתי הגם שלבושו גדל עמו כדאיתא במדרש אבל לאו מינא דצב הוא, כי לבוש החלזון לבושו הוא בשר סחוס וכו'". אבל בענין זה עדיין דבריו צריכים ביאור, שבפסיקתא דרב כהנא⁴⁹ ובילקוט שמעוני⁵⁰ הגירסא: נרתיקו גדל עמו, ומשמע שמלבושו הוא נרתיק דהיינו דבר קשה כמו נרתיקו של הצב. גם צ"ע מהא דאיתא במסכת שבת⁵¹ תנו רבנן הצד חלזון והפוצעו וכו', ומשמע שהוא דבר קשה כאגוז הצריך פציעה⁵², והאדמו"ר מראדזין נדחק לפרש⁵³ שר"ל פציעה ודחיקה, שע"י הרגש צער הפציעה והדחיקה הוא מוציא דמו עיי"ש, אבל יש שתירצו שזה קאי על פציעת הנרתיק שבו מונח דם הצביעה.

יש שהקשו עליו שהחלזון הזה הוא דג טמא, ולדעת המגן אברהם בהל" שופר⁵⁴ בכל מצוות התורה בעינין מן המותר בפוך, שכל התורה הוקשה לתפלין. וכמה תירוצים נאמרו בזה, עי' בזה בשו"ת נודע ביהודה⁵⁵, שו"ת חתם סופר⁵⁶, החיד"א⁵⁷, שו"ת תורת חסד⁵⁸, ובאריכות גדולה בשדי חמד⁵⁹. יש שתירצו שתכלת היא רק תשמישי מצוה, ולא בעינין מותר בפוך רק בתשמישי קדושה. יש שתירצו שדין מותר בפוך נאמר רק במצוות

⁴⁵ וכן קורה גם בזמננו, וכידוע בחופי ארה"ב היו מיני דגים שונים שמלפני שלשים שנה היה הרבה מאוד מהם, וכיון שצדו מהם שנים רבות לא נשארו כ"א מעט מאוד, וישנם מוסדות מיוחדים מטעם הממשלה לשמור עליהם ולהגביל סכום הדגים שמותר לצוד מהם בכל שנה, כדי שלא יאבדו ויכחדו לגמרי.

⁴⁶ מלבושי המלכים היו כליל תכלת, לא חוטים בודדים בלבד.

⁴⁷ פרשת כי תבוא, פ"ז פסקא י"א.

⁴⁸ מאמר פתיל תכלת ז' ע"א וט"ו ע"ב.

⁴⁹ פרשת בשלח.

⁵⁰ פרשת עקב רמז תת"נ.

⁵¹ עה.

⁵² שפוני טמוני חול י"ז ע"א.

⁵³ פתיל תכלת דף י"ג.

⁵⁴ סי' תקפ"ו ס"ק י"ג.

⁵⁵ תניינא או"ח סי' ג'.

⁵⁶ יו"ד סי' רע"ו.

⁵⁷ בברכי יוסף יו"ד סי' רע"א ובנחל קדומים פרשת תרומה.

⁵⁸ סי' ס'.

⁵⁹ אסיפת דינים מערכת חנוכה אות י"ד.

הקשורות בעור, וכלשון הגמרא בשבת⁶⁰ לא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד, למאי הלכתא וכו' לעורן. והאדמו"ר מראדזין חידש⁶¹ שדם דגים טמאים אינו אסור מן התורה וא"כ הו"ל שפיר מותר בפיר. וחוף מזה כבר חלקו האחרונים על עצם דינו של המגן אברהם. הנוב"י הקשה עליו מגמרא מפורשת במסכת סוכה⁶² שפיל קשור כו"ע לא פליגי שכשר לדופן סוכה עיי"ש, והפרי מגדים⁶³ הקשה עליו מהא דקיי"ל בשו"ע⁶⁴ דבגד של משי צריך ציצית של משי וא"א בציצית של מין אחר, ומשי בא מגוף התולעת כמ"ש רבינו בחיי⁶⁵, הרי להדיא דלא בעינן מן המותר בפיר בכל התורה כולה כ"א בתפילין בלבד⁶⁶. והאדמו"ר מראדזין⁶⁷ הביא ממ"ש הרמב"ם⁶⁸ על המור - אחד מסמני הקטורת - שהוא דם הבא מחיה שבהודו, והראב"ד השיג עליו שא"א שיכניסו במעשה המקדש דם חיה טמאה, וברדב"ז שם כתב ששמה חיה טהורה היא, ועוד תירץ שכבר נתבטל מתורת דם ונפסד מהיות אוכל וחזר להיות עפר בעלמא⁶⁹.

סוף דבר צריכים אנו להחזיק טובה להאדמו"ר מראדזין ז"ל, שכל ההלכות התלויות בצביעת התכלת ובחוטי הציצית, כולם נתבררו על ידו, בין מתוך ספריו שכתב בין מתוך מו"מ עם יריביו ומתנגדיו, והוא שם העקוב למישור ויישב כל הקושיות והבעיות שנתקשו בזה. לבד מזהות חלזון התכלת, בזה נחלקו עליו אחר כך, וכדלהלן.

ה. הרב הרצוג

הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג ז"ל, רב הראשי של מדינת אירלנד ולאח"כ רב הראשי במדינת ישראל, כתב בשנת תרע"ג דוקטוראט, מונוגרפיה מקיפה על התכלת העתיק בישראל⁷⁰. הוא פירסם קצת מדבריו בכמה כת"ע תורניים, וכתב גם חידושי תורה בסוגיא זו⁷¹. בחיבורו הגדול

⁶⁰ כח:.

⁶¹ פתיל תכלת דף י"א ע"ב.

⁶² כג.

⁶³ או"ח סי' ל"ב משב"ז סקכ"ח.

⁶⁴ או"ח סי' ט"ו סעיף ג'.

⁶⁵ ריש פרשת תרומה.

⁶⁶ והנה ברבנו בחיי כתב שם וז"ל: ולא מציינו משי בנדבת המשכן, לפי שהוא יוצא מגוף השרץ שהוא התולעת, ולא הוכשר למלאכת שמים אלא דבר טהור וכענין שאמרו בתחש, וצבע תולעת השני אינו מגוף התולעת אלא מתוך גרגרים שהתולעת בתוכם, עכ"ל. וכבר נדחק בדבריו בשו"ת חתם סופר הנ"ל ותיירץ שצביעה שאני עיי"ש [אבל צע"ג דבשו"ת חת"ס או"ח סי' ל"ט מביא את דברי רבינו בחיי לדינא, עיי"ש בלקוטי הערות]. ובגוף דבריו יש לתמוה, שהרי ידוע מן המציאות שהגרגרים עצמם הם מבעל חי, והוא דבר מפורסם שיש מין שרץ העוף ומתוך גופו צומח נרתיק סביבו ובתוך הנרתיק הזה גדלה התולעת, וא"כ גם הגרגרים הם דבר טמא. ועוד צ"ע ממה ששינו בתוספתא (מנחות פ"ט ה"ו) שני תולעת, מן התולעת שבהרים, הביא שלא מן התולעת שבהרים פסולה. הרי להדיא דבענין שיבא מן התולעת דווקא, וצ"ע.

⁶⁷ פתיל תכלת דף י' ע"א.

⁶⁸ ה"ל כלי המקדש פ"א ה"ג.

⁶⁹ וכ"כ בכסף משנה שם, וכן היא דעת רבינו יונה (ברכות דף ל"א ע"ב בדפי הרי"ף) בשם רבינו מאיר, וכ"כ הרמב"ן על התורה בפרשת כי תשא (שמות ל' כ"ג) על דברי הראב"ד: "וגם זו אינה קושיא, כי הלחות ההוא הנאסף בו מרוב הדם ויזוב ממנה בחייה אין בו לא טומאה ולא מיאוס".

⁷⁰ היא נדפסה לאחרונה בשנת תשמ"ז בתוך: THE ROYAL PURPLE & THE BIBLICAL BLUE, על ידי אהוד שפניר.

⁷¹ ראה בספר התכלת, להרב מנחם בורשטין, עמ' 241-217, ועמ' 437-349.

הקייף הרב הרצוג את הנושא מכל צדדיו, בין מצד ההלכה והאגדה, ובין מצד ההיסטוריה של הצביעה העתיקה. הוא התכתב עם מלומדים רבים ושונים, ואחד מן המלומדים ביקש ממנו שישלח לו דוגמא מהתכלת של האדמו"ר מראדזין כדי לבדוקו. הרב הרצוג הופתע לקבל תשובה ממלומד זה שאין שום חומר של בעל חי בתכלת זו! בנוסותו להבהיר בעיה זו, הוא כתב מכתב להאדמו"ר מראדזין דאז, הרב מרדכי יוסף ליינער ז"ל⁷² וביקש ממנו להודיעו איך נעשית צביעת התכלת. האדמו"ר לא היה אז בביתו, אבל גבאו של האדמו"ר השיב להרב הרצוג במכתב מפורש, ובו כל מלאכת הצביעה מתחלתה ועד סופה. הוא הוסיף לשלוח לו גם שתי חבילות של חוטי תכלת כשרים, חותם בתוך חותם. הרב הרצוג שלח מדוגמאות אלו לשתי חברות הכימיה והצביעה שהיו הכי גדולים בימיו בעולם, וגם הם ענו לו שצבע זה הוא צבע ידוע הנקרא PRUSSIAN BLUE, ואין בו שום דם או חומר מבעל חי. מעניין להוסיף, כי כמו התכלת העתיקה, גם התכלת הראדזיני כמעט ונשכחה כליל, אחרי מלחמת העולם השנייה. חסידי ראדזין בארץ ישראל אחרי המלחמה התקשרו להרב הרצוג, ורק ע"י מכתב זה הצליחו להחזיר עשיית התכלת ע"י חסידי ראדזין, הממשיכים בעבודה זו עד היום.

הרב הרצוג הודיע לחסידי ראדזין שלדעתו אין זו התכלת המקורית משום שאינו בא מבעל חי, אבל הם הראו לו אופן העשייה שאכן מכניסים הם דם החלזון ויוצא הצבע בדיוק כמו שמפורש במכתב, והרי זו סתירה גלויה לדברי המדענים שאין שום חומר מבע"ח בתכלת זו. אחרי חקירה נתברר, שדם זה מתבשל בתוך היורה שלש פעמים "בתוך הבערת אש גדולה וחזקה וכו' כאשה של גיהנם"⁷³, שהוא חום של 900° צלסיוס, ובחמימות כזו הרי הדם נשרף לגמרי וכל החלקיקים (MOLECULES) של הדם מרוססים ונשברים והופכים ל-CHEMICALS, ואם כן אפשר לייצר צבע זה מכל דבר אחר שיש בו CHEMICAL זה (שהוא POTASSIUM). ועוד, אחד מן הסממנים שהוסיפו לתוך היורה בשעת הבישול הוא FERRO - CYANIDE, אבל דבר זה אפשר לעשות גם מדמו של שור או אפילו מתוך תפוחי-אדמה, ואם כן דמו של החלזון אינו מוסיף כלום להצבע הכחול היוצא בסופו של התהליך. מחמת טעמים אלו החליט הרב הרצוג שהטינטפיש ודאי אינו חלזון התכלת.

הרב הרצוג בחיבורו ניסה לזהות חלזון התכלת. ברש"י⁷⁴ מפורש שהוא לימ"ץ בלע"ז; מלה זו היא SNAIL בצרפתית⁷⁵. ובלשון ערבי ובלשון פרסי

⁷² בנו של ר' גרשון העניך ז"ל.

⁷³ לשון המכתב.

⁷⁴ עבודה זרה כח: ד"ה משקדי חלזוני. וראה עוד ברש"י על התורה בפרשת שמייני (ויקרא י"א ל') שכתב על החומט שהוא לימצ"ה, ובפרשת עקב עה"פ (דברים ח' ד') שמלתך לא בלתה מעליך, הביא רש"י מן המדרש שלבושם היה גדל עמהם כלבוש הזה של חומט שהוא גדל עמו; ונוסח המדרש שלפנינו הוא [כמו שהבאנו לעיל] כחלזון הזה שלבושו גדל עמו וכו', הרי שחומט ג"כ מין חלזון הוא וששם לימצ"ה.
⁷⁵ ע"פ הספר לעזי רש"י.

קורים ל-SNAIL חלזון. וכן בערוך⁷⁶ כותב על החלזון שהוא דבר מוקף, ובכת"י של הערוך מופיע תמונת היקף מפותל⁷⁷, ומשמע ברור שהכוונה לצורה שקורים SPIRAL, שהוא צורתו של ה-SNAIL הזה. וכן בתפארת ישראל⁷⁸ קורא לו שנעקקע. הראבי"ה במסכת ברכות⁷⁹ קורא לתכלת פורפיר"א בלע"ז, וכ"כ בפ"ה הראב"ד על ספר יצירה⁸⁰, ר' בנימין מוסאפיה במוסף הערוך⁸¹ ובמקור חיים לבעל חוות יאיר⁸²; וכך שמו עד היום הזה בארץ יוון, שהוא נמכר שם לאכילה. והנה בעל חי בשם פורפירא היה מפורסם מאוד בעולם העתיק, וידוע שעשו ממנו צבעים של כחול (תכלת) ושל ארגמן, ובספריהם של אריסטו ופליניוס מבואר שבצור ובצידון עושים תכלת וארגמן ממין חלזון כזה ושמו MUREX, אבל לא נודע מהו. אבל לפני מאתיים שנה בערך, נסע מלומד אחד בספינה, ואחד מצידי הדגים פצע אחד מחלזונות אלו והתיז מדמו על בגדיו, בתחלה לא היה בו שום צבע כלל, ואחר זמן קצר שזרחה עליו השמש נתהפך לצבע כחול. המלומד הזה התחיל לחקור מעשה מופלא זה, וחקר הרבה בנושא והשווה פרטי החלזון הזה עם דברי הכותבים הנ"ל ומצא אותם מכוונים, והחליט משום כך שזה הוא חלזון התכלת⁸³. לאחר זמן ניתוספה עוד הוכחה, שבחופי ים התיכון, מסולמא דצור עד חיפה⁸⁴ נמצאו כ-40-30 מקומות של בתי צביעה, ומצאו שם אלפי קונכיות שבורות של חלזונות, ומצאו גם שברי קדירה שבהם נתבשל ונצבע צבע זה. המלומדים בדקו שאריות הצבע שנדבקו בדופני הקדירה, והבחינו שצבע זה הוא ממש אותו הצבע שמוציאים גם היום מחלזון זה. וכאשר נבדקו ערימות החלזונות במקומות אלו, מצאו שיש בהם שאריות של ג' מיני חלזון, וכל ערימה היא או של שני מינים בתערובת, או של מין שלישי לבד בלי שום תערובת, וכאשר בודקים הדם היוצא מאלו החלזונות, מתברר שהדם היוצא משני המינים נותן צבעים אדומים, ונראה שזו היא הארגמן שבתורה, והמין השלישי נותן צבעים כחולים, ונראה שזו היא התכלת שבתורה.

הרב הרצוג ניסה לצבוע ציצית מחלזון התכלת, אבל השיג ממנו צבע PURPLE, ומטעם זה הכריע בדעתו שאין זה התכלת שבתורה, שעל זה יש לנו קבלה מדור דור שהיא "הימל בלויא". ועוד הקשה, שגוף חלזון זה אין לו שום גוון, והרי חז"ל במנחות אמרו שברייתו דומה לים. לבסוף מצא הרב הרצוג חלזון אחר המוציא צבע כחול ששמו ינטינה, וצידד לומר ששמא זה הוא התכלת, אבל לא ניסה לצבוע ממנו צמר לציצית. אבל על הזהוי שלו יש להקשות: א) שחלזון זה מדורו הוא באמצע הים, ולא נמצא

⁷⁶ ערך חלזון.

⁷⁷ ראה התמונות במאמר התכלת להרב אליהו טבגר עמ' שיח.

⁷⁸ בהקדמה לפירושו ריש סדר מועד.

⁷⁹ דף י"א ע"ב.

⁸⁰ בהקדמה, נתיב ח..

⁸¹ ערך פורפורה.

⁸² או"ח חלק א עמ' צט.

⁸³ והאדמו"ר מראדזין לא ידע מכל זה מאומה.

⁸⁴ כדברי הגמרא בשבת.

כלל בחופי ארץ ישראל. (ב) לאחרונה כאשר ניסו לצבוע צמר, מצאו שאף כי צבע הדם הוא כחול, מ"מ צבע הצמר הנצבע ממנו הוא מראה ברז, ואינו כחול כלל. וא"כ גם בזהו זה עדיין לא נושענו.

ו. זהו החלזון בזמנו.

בימינו אלה ישנם כמה מלומדים, שומרי תורה ומצוות, שהם בקיאים גם בהלכה ודברי חז"ל וגם בחכמת הצביעה, והם עוסקים הרבה בענין צביעת התכלת. הם הגיעו למסקנא, שאכן חלזון ה-MUREX הוא חלזון התכלת, ומצאו הרבה הוכחות לזה.

ראשית, מה שטען הרב הרצוג על ה-MUREX שאינו דומה לים, נודע לאחרונה שגוון חלזון זה **בתוך המים** אכן דומה לים; שבמקום חיותו בקרקעית הים הוא מכוסה עם בעלי-חיים קטנים שונים ומראהו דומה ממש למראה הים. וגם בענין בעיית הצבע היוצא ממנו נודע פתרונו בדרך מקרה: דהנה צביעת החלזון הזו עושה סרחון גדול, והמלומד הזה כשעסק עם הצביעה והפריע לאחרים בגלל הריח הרע, הכריחו אותו חבריו שיצא לחצר ושם ימשיך עבודתו. כשצבע את הצמר בחצר לעין השמש, הבחין שכל צמר שצבע בו והיה גלוי לעין השמש לאחר 10 דקות נהיה צבע כחול; ההסבר הוא, שצבע זה יש בו חומר הנקרא ברומ-אינדיגטין שעושה אותו קצת PURPLE, וקרני השמש מוציאים הברומו ממנו ונשאר אינדיגטין שהוא צבע כחול. ואם הרב הרצוג היה מוציא את צמרו לעין השמש, או אפילו היה מכניסו לתוך אד של מים חמים (WATER STEAM) למשך דקה אחת בלבד, היה מוצא את התירוץ בעצמו, שאכן חלזון זה מאפשר צבע כחול כצבע השמים.

הרב הרצוג כתב במכתבו להרב יחיאל מיכל טוקצינסקי ז"ל⁸⁵, שיש עוד אופן להוכיח שחלזון המורקס הוא חלזון התכלת - והוא על ידי קלא אילן, שכפי המבואר בסוגיא במסכת מנחות דומה צבעו לתכלת, ואכן זייפו בו חוטי הציצית; ואם נדע צבע של קלא אילן נדע גם צבע התכלת. והנה זהו קלא אילן לא נשתכח בשום זמן, וידוע שהוא אינדיגו כמו שכתבו בערוך⁸⁶ ובנמוקי יוסף⁸⁷. אינדיגו זה מצוי הוא בכמה מדינות ועדיין צובעים בו, וצבע הצמר הנצבע בו הוא כחול הדומה ממש לכחול של המורקס. והרב הרצוג הוסיף עוד הוכחה, דבמסכת מנחות⁸⁸ איתא: "מר ממשכי אייתי תכלתא בשני דרב אחאי, בדקוה בדרב יצחק בריה דרב יהודה ואיפרד חזותיה, בדרב אדא ואישתנאי למעליותא, סבר למיפסלה, אמר להו רב אחאי אלא הא לא תכילתא היא ולא קלא אילן היא, אלא שמע מינה שמועתא אהדדי איתמר וכו'". מסוגיא זו מוכח שאין בעולם דבר שלישי שיש בו צבע תכלת, אלא או תכלת מן החלזון או תכלת מקלא אילן, שאם לא כן אין שום הוכחה ששמועתא אהדדי איתמר. ואם כן, מכיוון שלא נתנו חז"ל

⁸⁵ ראה בספר עיר הקודש והמקדש לר' יחיאל מיכל טוקצינסקי, כרך ה' עמ' נ"ט.

⁸⁶ ערך קלא אילן.

⁸⁷ בבא מציעא, דף לד. מדפי הרי"ף.

⁸⁸ מג.

שום סימן בדיקה להבחין בין תכלת של המורקס לתכלת של החלזון הכשר למצוה, עכ"ח צ"ל שהיינו הך והמורקס הוא החלזון של תכלת. אלא שצריך להוסיף פרט אחד, שהצבע של קלא אילן ג"כ בא מאינדיגאטין, ואם כן קשה איך אפשר לעשות בדיקות שיבחינו בין זה לזה אם שניהם שווים לגמרי בהרכב החומר שלהם. על זה אפשר להשיב שהשמש אינו מוציא את כל הברומו מן הצבע, ונשארים בו קצת צחצוחי ברומו, ועי"ז אפשר להכיר ההבדל בינו לבין קלא אילן שאין בו שום ברומו. ועוד יש לומר עפמ"ש בספרי⁸⁹: "אלא שלא יאמר הרי אני נותן צבעונים וקלא אילן והם דומים לתכלת ומי מודיע עלי בגלוי וכו'", ומוכח מכאן שהצביעה לא נעשית בקלא אילן בלבד אלא שהוסיפו בו מיני צבעונים שונים, ומחמת תוספת צבעונים אלו [שלא הוסיפו בתכלת האמיתית] היו יכולים להבחין ע"י בדיקות אם הצמר נצבע כדרך שצובעים בקלא אילן או אם נצבע ע"י החלזון. ובזה יתיישב עוד מה שהאדמו"ר מראדזין כותב⁹⁰ שבדק התכלת שלו עם הבדיקות הנ"ל ואישתניא למעליותא, שהרי לפי אומנות הצביעה שבזמננו ודאי אפשר להוסיף סממנים שונים מלאכותיים לצביעות שונות והצבע יתקיים ביופיו, שהבדיקות לא נאמרו אלא לגבי סוגי הצביעות שהיו עושים בזמניהם, ואז לא היה להם רק תכלת וקלא אילן וכנ"ל.

עוד הוכחות יש לחלזון המורקס, שהוא מתאים גם לסימנים אחרים הנמצאים בדברי חז"ל בענין החלזון: א) כתיב בברכת משה לזבולון⁹¹ "ושפוני טמוני חול", ודרשו חז"ל במסכת מגילה⁹² שזו היא חלזון, ואכן כך הוא דרכו של חלזון זה שהוא טומן את עצמו בחול שבחוף הים. ב) הוצאת הדם מהחלזון נעשה כשהוא עדיין חי, ואם מוציאים ממנו הדם לאחר מיתתו אין הצבע יפה כל כך, וזה מתאים עם דברי הגמרא⁹³ דכמה דאית ביה נשמה טפי ניחא ליה כי היכי דליציל צבעיה. ג) רש"י פי' דליציל צבעיה שתהא מראית צבעו צלולה, וכן היא המציאות שבשעה שמוציאים הדם ממנו הוא צלול, ואח"כ נעשה ירוק⁹⁴, ואח"כ כשמניחים אותו בקדרה ומתאסף דם הרבה אז הוא שחור כדיו⁹⁵, ורק אח"כ כשמוציאים אותו ומגלים אותו לעיני השמש הוא הופך לצבע כחול. ד) החלזון חי בתוך נרתיק (SHELL) שצריך לפוצעו, כמו שהבאנו למעלה. ה) רש"י בסנהדרין⁹⁶ קורא אותו תולעת, ובחידושי הר"ן בשבת⁹⁷ כתב שאינו בעל איברים, וכן הוא המציאות, שכל SNAIL הוא בעצם תולעת הדרה בתוך נרתיק, ומלבושו

⁸⁹ סוף פרשת שלח.

⁹⁰ בספרו פתיל תכלת דף ל"ה ע"ב ובספרו עין התכלת דף ע"ג ע"א.

⁹¹ דברים ל"ג ט'.

⁹² ו'.

⁹³ שבת עג.

⁹⁴ כמ"ש בבמדבר רבה (פי"ד פסקא ג') שהתכלת דומה לעשבים, והרבה נדחקו בזה וחשבו לומר שצבע התכלת הוא בלויא-גרין, אבל לפי המציאות שנודע לנו עכשיו מיושב שפיר.

⁹⁵ כלשון הרמב"ם הל' ציצית פ"ב ה"ב. ולפי זה אפשר להבין למה צריכים לטעום התכלת מקודם, כדמשמע כל הסוגיא במנחות. לפי שבתוך הקדירה צבע הדם שחור הוא ולא כחול, ואי אפשר לידע אם הגיע הדם לגוונו הנצרך לצביעת הצמר אם לא שינסה למעשה עם חבילת צמר קטנה, ופשוט.

⁹⁶ צא.

⁹⁷ דף קז.

גדל עמו כמ"ש לעיל. ו) התוס' ??? ומחמת כל הראיות האלו⁹⁸ מסכימים כמעט כל העוסקים בענין שאכן זה הוא חלזון התכלת.

ז. תכלת בציצית בימינו.

בשנים האחרונות נתקבצו כמה תלמידי חכמים לדון באפשרות להחזיר מצות תכלת בציצית, וכבר עשו מעשה וצבעו חוטי תכלת לשמה מדם החלזון הנ"ל⁹⁹. הם עומדים בקשר עם גדולי הת"ח שבדור, הרב יוסף שלום אלישיב שליט"א, והרב זלמן נחמיה גולדנברג שליט"א, שעומדים מאחורי הפעילות הזאת, והם פוסקים בכל שאלת הלכה העולה בעת העיון והעסק. הרב אלישיב נתבקש לפרסם את דעתו ברבים, אבל שאל ב' דברים: כמה מחירו, וכמה אפשר לייצר ממנו. והסביר, שאם הוא יוציא פסק להטיל תכלת זו בציצית אפילו מטעם ספיקא דאורייתא, הרי אין די תכלת שיספיק לכולם¹⁰⁰, והיות שיש רבים שירצו לקנותו הרי הביקוש יעלה את המחיר ביותר, ועל זה אינו מסכים לחייב כל אדם בהוצאה גדולה כזו. ואכן מבואר במנחות¹⁰¹ שהתכלת דמיו יקרים, והרי לחבילה אחת של ציצית צריכים מ-60 עד 200 חלזונות, וממילא אין חידוש שדמיו יקרים. ובזמננו בחופי ארץ ישראל הממשלה אוסרת לצוד אותו כי שומרי הטבע חוששים שהוא ייעלם שוב כיון שאינו מרובה כל כך, ולכן מביאים אותו ממדינת יוון, ששם בכל העיירות שבחוף הים הוא נמכר במשקל לאכילה, ומשום כך היום אין הוא עולה דמים הרבה. אבל כמובן שאם יהיו אנשים רבים שירצו ללבוש התכלת, שוב יהיה כדאי להביאו מיוון בכמויות גדולות ולצבוע הרבה בבת אחת, וירד מחירו יותר ויהיה מצוי בזול ממש.

והנה האדמו"ר מראדזין אמר שאפשר ללבוש תכלת מכח ספק, וכדברי הגמרא במנחות¹⁰² ולא יהא אלא לבן וכו', ואין בזה משום בל תוסיף ולא משום ברכה לבטלה ולא משום פסול אחר, והוסיף לומר¹⁰³ שאף חיוב יש לקיים מ"ע מספק אפילו אם אינו יודע אח"כ אם נפטר מידי חיובו בזה עיי"ש. ובזמנו היו כמה מגדולי ישראל שדנו בדבריו אבל לא רצו להיכנס למחלוקת, ומי שהיה לובש תכלת וביקש שיקברו אותו עם טלית של תכלת לא רצו הח"ק לקוברו בה. ומפורסם גם מ"ש המהרש"ם ז"ל בצוואתו¹⁰⁴ שיקברו אותו עם הטלית של תכלת שהיה לובש בחייו בצנעא, ושלא יפסלו אותו רק יעשו בו עניבה. והרב בעל שולחן מלכים ועוד אחרים שהיו קרובים לו ידעו שבכל יום תענית וכיו"ב היה נסגר בחדרו ומתפלל

⁹⁸ וגם משום שמצאו בתי צביעה מחלזון זה מסולמא דצור עד חיפה וכדלעיל.

⁹⁹ יש לציין דבר חידוש, שכאשר נבדקה צבע התכלת על ידי מומחי הכימיה והצבע בימינו ע"י בדיקה הנקראת SPECTROSCOPY, מצאו שהברומו אינדיגטין מתבלט ביותר בשיעור 613 NANOMETERS! והבליטה הזאת היא הנותנת לדם זה את צבעו הכחול. ואם כן, יש לנו עוד אופן לראות צבע התכלת ועל ידי זה "וזכרתם את כל מצות ה'".

¹⁰⁰ לפי שעכשיו יש רק אדם אחד בלבד שצובע התכלת, ואין הוא יכול לייצר יותר מ-300 חבילות של חוטים לחודש.

¹⁰¹ מד.

¹⁰² מ.

¹⁰³ ראה בספרו עין התכלת אות מ"א באורך.

¹⁰⁴ שנדפסה בהקדמת ספרו תכלת מרדכי על התורה.

עם אותה הטלית. אמנם היום יכול כל אחד לנהוג למעשה כפי מה שעולה לו מתוך ההלכה ואין מוחה בידו. וכבר דברתי עם כמה גדולי ישראל וביקשו ממני להביא להם ציצית עם תכלת, ושאפילו בתורת ספק הם רוצים ללבוש תכלת עכ"פ פעם אחת בימי חייהם, אבל אינם רוצים לפרסם זה מחמת המחלוקת. עוד דברתי עם אחד מזקני וגדולי הדור, ואמר לי שבאו להחפץ חיים ז"ל וביקשו ממנו שיחווה דעתו בענין התכלת, אמר שהוא זקן מדאי ואין לו כח להיכנס למחלוקת, ואני אינני החפץ חיים אבל זקן הנני וגם לי אין כח. ועוד אמר, שהנה האדמו"ר מראדזין בא ואמר שמצא התכלת, והיום אחר מאה שנה באים ואומרים שטעה ויש חלזון אחר שהוא התכלת, וא"כ מנלן שבעוד מאה שנה לא יאמרו גם על זה שהוא טעות. ואמנם טענה זו בודאי נכונה היא, ואין כאן ודאות גמורה שנוכל לומר ברבים כזה ראה וקדש, אבל עכ"פ על חלזון זה ההוכחות מכריעות הרבה, הן מעדויות חכמי האומות המסיחים לפי תומם, הן ממה שאפשר היום לעשות הצביעה באופן שהם כותבים לעשותה, והן מההוכחות מגוף החלזון שמצאו, וכמו שהבאנו לעיל. וציצית התכלת הלזו מחירו רק \$50 ואינו יקר מדאי, ולכן עכ"פ מי שחשקה נפשו לקיים מצוה יקרה זו¹⁰⁵ הרי עכשיו כבר יש לנו היכולת לקיימה.

והשי"ת יעיר עלינו רוח ממרומים שיביא לנו משיחו כהן תמים שיתרץ הקושיות והאיבעיות, ונזכה לראות כהנים בעבודתם, עבודת בית המקדש בב"א.

¹⁰⁵ פרטי עשיית חוטי התכלת, והכריכות והחוליות שעושים עמה, שנויים במחלוקת. וראה בספר פתיל תכלת להאדמו"ר מראדזין שבירר בארוכה איך עושים הלכה למעשה.